

novo i udarnije, jasnije, teže, ali prikladnije usmjerenje, a završio je tek pred prvi svjetski rat u konačnoj i mjerodavnoj konsolidaciji standardnoga izričaja vezanog za takozvani »beogradski stil«.²

To su samo dva primjera, takva u kojima je naročito vidljiv gubitak od neprimjerenoga metodološkog pristupa. Takav pristup ne vodi cjelini, i dok se ostaje pri njemu svi naponi usmjereni prema sintezi samo razbijaju ili zane-ruju složenije dijelove te cjeline. Naprotiv, pristup koji stvara svoje pojmove i postavlja svoje kriterije prema iskustvu s najsloženijim dijelom, koji dakle polazi od najvećega sustava, takav pristup lako obuhvaća sve i vodi cjelini ne razbijajući i ne zanemarujući ništa, pomažući, a ne ometajući, razumijevanje i opis manje složenih dijelova.

Opće metodsko načelo najvećega sustava osobito je važno za filologiju hrvatskoga ili srpskog jezika. Njegovo poštivanje preduvjet je da se ona zmogne valjano konstituirati kao šire područje. Bez toga ostaju samo razne filologije kojima tekstovi, s gledišta genetske klasifikacije i tipološkoga opisa, pripadaju istom južnoslavenskom hrvatskomu ili srpskom jeziku.

ZASLUGE I SLABOSTI HRVATSKIH VUKOVACA*

Ljudevit Jonke

1. — Potkraj 19. stoljeća norma i kodifikacija hrvatskoga književnog jezika u Hrvatskoj u znatnoj mjeri se izmijenila. Dotadašnji književni jezik, koji su prihvatili i dalje oblikovali Ljudevit Gaj, Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić, Adolfo Veber Tkalčević, Bogoslav Šulek, imao je stoljetni razvoj i stabiliziranu normu na osnovi štokavskog dijalekta ijekavskog izgovora sa starijim štokavskim oblicima i s etimološkim pravopisom, ali je djelovanjem Đure Daničića, Tome Maretića, Pere Budmanija, Ivana Broza i Franje Ivekovića etimološki pravopis zamijenjen fonetskim pravopisom, a stariji oblik štokavskog dijalekta zamijenjen novoštokavskim ijekavskim izgovorom novijih oblika i akcenata. Granične i završne godine toga procesa, koji je trajao od Bečkoga književnog dogovora 1850. pod začetništvom Vuka Stefanovića Ka-

---

² Za taj predmet usporedi sada najbolje: D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb, Matica hrvatska, 1970; *O ulozu Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 9, Zagreb, 1973, 35—63; P. Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, Beograd, Srpska književna zadruga, 1971; R. Katičić, *Nešto napomena o postanku složenoga jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskog*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2, Zagreb 1974, 225—257; *O novijem razvoju u raziskovanju standardne novoštokavščine in njenih zgodovinskih temeljev*, Jezik in slovstvo 22 (1976/77), 7, 193—203.

* Referat na VIII. međunarodnom slavističkom kongresu.

radžića, mogu se smatrati god. 1892. kad je izašao Brozov »Hrvatski pravopis«, zatim g. 1899. kad je izašla Maretićeva »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« i g. 1901. kad je izašao Ivekovićev i Brozov »Rječnik hrvatskoga jezika«, sve u Zagrebu.

Ilirski tip hrvatskoga književnog jezika bio je od »gajevaca« zamišljen kao zajednički jezik svih južnih Slavena, a Daničićev i Maretićev tip hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika bio je po uzoru na jezik Vuka St. Karadžića namijenjen ne samo Hrvatima i Srbima nego i onim južnim Slavenima koji se takvim jezikom kao svojim služe, a to su i Crnogorci i bosanskohercegovački Muslimani. Borci za takav književni jezik prozvani su u polemikama i praksi »vukovcima« po imenu začetnika Vuka Karadžića, a borba između gajevaca i vukovaca trajala je pola stoljeća, može se reći točno: od 1850. do 1901. Pobjeda je izvojevana tek onda kad su temeljna gramatička i pravopisna djela propisana za upotrebu u školama od zemaljske vlade u Zagrebu. Borbu su u časopisima vodili uglavnom Veber Tkalčević, Vatroslav Jagić, Bogoslav Šulek, Franjo Iveković, Tomo Maretić, Mirko Divković, a u Akademijinim izdanjima i sam Đuro Daničić. Polemike su bile redovno na znanstvenoj razini, a oštiri su polemičari bili uglavnom Vatroslav Jagić, Vuk Karadžić, Franjo Iveković, Mirko Divković i Tomo Maretić. Diskutiralo se ne samo o pravopisnim i gramatičkim pitanjima, npr. Jagić, Divković, Tkalčević, Šulek, nego i o nacionalnim, npr. Karadžić, Šulek (Hrvati i Srbi, Ilirci, Jugoslaveni), i o književnim, npr. Armin Pavić, Josip Pasarić i dr. Sadržaj polemika izrazio je ukratko g. 1879. Veber Tkalčević u odgovoru Mirku Divkoviću ovim riječima: »Naš književni jezik nije prihvatio načela, da je samo ono hrvatski dobro, što je u Vuku; mi smo u nj gdješto primili i kajkavskih i čakavskih elemenatah, osobito riečih, premda nam je jezgra štokavska.« Pravopisna komisija, koja je g. 1877. pod predsjedništvom Adolfa Vebera izradila kompromisni prijedlog o pravopisnim i gramatičkim pitanjima, premda je zadržala pretežno osobine »ilirskog« načina pisanja, nije naišla na razumijevanje zemaljske vlade, nego je pod utjecajem vukovaca (Daničića, Maretića, Divkovića, Pavića, Broza) doživjela neuspjeh, pa je g. 1892. bio prihvaćen Pavićev prijedlog vukovaca, koji se založio za fonetski pravopis i za novoštokavski ijekavski književni jezik za koji su se dugo borili već od Književnog dogovora 1850. Đuro Daničić i Ivan Kukuljević, Dimitrija Demeter i Vuk S. Karadžić. Premda je Bogoslav Šulek g. 1874. objavio veliko kolektivno djelo ilirskoga tipa »Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja«, pri izradi kojega je sudjelovao i Vatroslav Jagić, ipak je već g. 1878. Đuro Daničić u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti objavio svoj »Ogled rječnika«, u kojemu zapleteno, ali odrešito govori o priređivanju »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, koji je zasnovan na drukčijim načelima, tj. na novoštokavskom ijekavskom govoru Karadžićeva shvaćanja.

»U ovom će rječniku«, piše Daničić 1878, »biti uopće riječi koje imamo u književnijem spomenicima, u književnosti i izvan nje, što se moglo doznati, od najstarijih vremena do našega vremena. Našim vremenom nijesam rad kazati dana ni godine u koje živimo ili u koje je živio kogod koga smo poznavali, nego mislim ono što je za to vrijeme učinjeno u historiji našega jezika, a učinjeno je da je narodni jezik sa svojom pravilnošću i čistotom obznanjen i postao zakon i sa svake strane priznan za zakon u književnosti našoj. Tijem se završuje jedno vrijeme, a drugo istom nastaje: završuje se staro vrijeme, kojemu je na kraju narodni jezik u današnjem svom stanju, a nastaje novo, kojemu je na početku taj jezik.« Drugim riječima Daničić je jasno rekao da njega za Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika zanimaju riječi iz starije književnosti i riječi narodnoga štokavskog dijalekta ijekavskog govora, kako su ga već kodificirali Vuk Karadžić i Đuro Daničić u poznatim svojim djelima, gramatikama i rječnicima. Na taj način kajkavske riječi dolaze u obzir izvan glavnoga interesa, pa neće u Rječniku imati jednaku zastupljenost i tumačenje, nego će se tek po izboru spominjati. To su kasnije i njegovi učenici razradili i izbacivali sve što je prodrlo iz kajkavskog dijalekta. »U ovo se novo vrijeme«, nastavlja Daničić dalje, »tijem jezikom kao sjemenom njive istom zasijevaju gdje koje vrste književnosti, a više ih se još i ne zasijeva; ako li se gdje i ploda što za jezik pokazuje od te sjetve, taj plod valja još vidjeti kako će se u svoje vrijeme održati, kako će ga primiti i što će s njim činiti njegovo vrijeme.« To je svakao nagovještaj štokavskoga purizma u književnom jeziku.

2. — Iz današnje perspektive može se reći da je Akademijin »Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika«, koji je izlazio od 1878. do 1976, zajedno s Maretićevom »Gramatikom«, Brozovim »Pravopisom« i Broz-Ivekovićevim »Rječnikom« oblikovao noviji tip hrvatskoga književnog jezika i da ta četiri znanstvena djela obilježavaju pobjedu hrvatskih vukovaca u razvoju toga književnoga jezika. Time su se hrvatski i srpski književni jezik znatno približili ne samo u Hrvatskoj i Srbiji nego i u Bosni i Hercegovini, pa i u svim pokrajinama i republikama u kojima žive Hrvati, Srbi, Crnogorci i Muslimani, koji su novoštokavski jezik ijekavskog ili ekavskog izgovora prihvatili kao temelj za svoj književni jezik. A to je zapravo čitavo hrvatsko-srpsko jezično područje. Ono što su u većim razmjerima željeli postići ilirci, računajući nerealno u taj krug i Slovence i Bugare, to su na realnom, ali nešto manjem području postigli vukovci. To je najprije u polovici 19. stoljeća bila vizija Vuka St. Karadžića i Đure Daničića, ali kasnije i svih njihovih sljedbenika. Jagić je među njihove sljedbenike prešao već 1864.

3. — Tomo Maretić je u Hrvatskoj bio glavni pobornik Daničićeva i Karadžićeva pravca u jezičnoj politici. On nije pisao samo znanstvena djela u tom duhu, nego se i polemički i praktički borio za što čistiji novoštokavski tip

književnog jezika. Već 1884. pokreće on u »Viencu« rubriku »Filologičko iverje« i daje upute kako treba pisati tim književnim jezikom. Glavna oštrica njegovih prigovora uperena je protiv kajkavizama u jeziku Zagrebačke filološke škole, tj. Veberovih sljedbenika. On je protiv pisanja i izgovaranja glasa *h* gdje mu nije po etimologiji mjesto, odnosno gdje ga ne izgovaraju štokavci. On razlikuje izgovor »naše inteligencije« od izgovora narodnoga, i to štokavskoga. Ne valja pisati i izgovarati riječi »hrdjav, hrzati, hrvati se, vehnuti, nahuditi«, premda se tako čuje i u školovanih ljudi, a i u narodu. »Samo ja pitam u kojem se narodu čuje *h*?« i odgovara: »Medju pravim i čistim štokavcima jamačno se ne čuje.« To je kajkavski i zbog toga treba ovakvo *h* napustiti. Ne valja pisati *lahak* ni *mehko*, jer Vuk ni ovdje ne piše *h*. Ne valja pisati ni glas *j* u riječima *prijonuti*, *prijanjati*, *jih*, *jim*, ne valja stavljati akcetanski znak u oblicima aorista postade, poginù i sl. Treba izbjegavati i *germanizme* (posvetio se *učiteljstvu*), jer je bolje »dao se na učiteljstvo«, mnogi ih *ali* brzo zaborave — »ali mnogi ih brzo zaborave«. Ne valja ni *velevlast*, ni *veleizdaja* ni *veleposjednik*, jer su i to germanizmi.

Već ovdje, na str. 223, izjašnjava se da je zgodnije pisati *ije* nego *ie*, izjašnjava se za fonetičko, a ne etimologičko pisanje. Treba se ugledati na štokavski narod, a ne na našu inteligenciju, a u prvom redu na Vuka i Daničića, veli on na str. 65. u »Viencu« g. 1884.

A kako je veliko poštovanje Maretićevo prema Vuku, govori Maretić na str. 509. i 510. spomenutoga broja »Viencia« g. 1886. To je u izvjesnom smislu pravo idolopoklonstvo: »Da me tko zapita, što ja držim najvećim svojim dobitkom od svega svojega truda, kojim se trudim već dosta godina oko filologije, ja bih svakomu odgovorio, da držim najvećim i najljepšim dobitkom to, što je u meni utvrđeno i svaki dan se sve jače utvrđuje: neograničeno štovanje Vukova rada; njegovu kritičnost u izdvajanju narodnoga blaga, njegov stil i jezik, njegovu oštroumnost i fini takt u svim jezičnim pitanjima, sve to ja toliko cijenim, koliko je samo moguće cijeniti ikoje ljudsko djelo. Za to mene slabo što toliko može ozlojediti koliko to, kada tko lakoumno što prigovara Vuku. »Tko Vuka gadja, treba dobro da gleda«, rekao je Daničić na početku svojega književnog rada, i to bi trebalo svi da upamte, koji Vuku što prigovaraju, bili taki ljudi filolozi ili ne bili. — Što se tiče barbarizama u Vuka, prvo i prvo treba znati, da ih je veoma malo i kamo sreće, da naša književnost ne poznaje drugih barbarizama; a drugo, svi se daju ne samo razumjeti nego i ispričati.«

Stoga je Maretiću dovoljno da se protiv kojeg barbarizma samo pozove na Karadžića i Daničića kao na dokaz za valjanost. Upravo su mu mrske riječi: možebitni, neophodan, glasom naredbe, glede, rabiti, Trnskove pjesme, Zrinjskov mač, tako rekuć i sl. Tako je Maretić popravljao jezik svojih suvremenika koji su bili pod jakim utjecajem kajkavskog, njemačkog i ruskog jezika i strane

sintakse. Pravilnost je uvijek tražio u štokavskom, u izrazu Karadžića i Daničića, u novijem jeziku, a zanemarivao starije, kajkavske i strane izraze kao barbarizme.

4. — Kako su se »ilirski« i novoštokavski književni jezik leksički, sintaktički, stilistički i akcenatski znatno razlikovali, takve purističke knjige bile su vrlo korisne i upravo potrebne. Stoga su vukovci u razmjerno kratko vrijeme priredili nekoliko »jezičnih savjetnika«; poslije Maretićeva »Filologičkog iverja« isti je pisac uz »Gramatiku« 1899. dodao i stilistiku kao savjetnik kako treba dobro i pravilno pisati. Nikola Andrić je 1911. izdao »Branič jezika hrvatskoga«, a Vatroslav Rožić 1913. »Barbarizme u hrvatskom jeziku«, Ivan Broz u »Vijencu« »Filologijske sitnice« i Luka Zore u Radu Jugoslavenske akademije »Paljetkovanje« u knj. 108, 110, 114, 115, 138. i 170. Najsistematičniji je iz g. 1924. Maretićev »Hrvatski ili srpski jezični savjetnik« kao dopuna Broz-Ivekovićevu »Rječniku hrvatskoga jezika« — »za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom« (JAZU, Zagreb). Sve je to znatno unaprijedilo pismenost i poznavanje književnog jezika u Hrvatskoj. Ako se još doda bogata frazeologija u Broz-Ivekovićevu »Hrvatskom rječniku« iz g. 1901, mora se priznati da su vukovci pružili čitalačkoj publici pouzdanu građu za učenje i poznavanje novoštokavskog ijekavskog književnog jezika. U tome je također njihova zasluga. Uz pomoć tih udžbenika pismenost je u Hrvatskoj brzo porasla.

5. — Sasvim je jasno da je u tom čišćenju književnog jezika od kajkavizama, germanizama, bohemizama, rusizama i drugih stranih riječi došlo i do pretjerivanja. Već u »Filologičkom iverju« zapažamo pretjerivanja: goneći germanizme, npr. velevlast, veleizdaja, veletrgovac (Grossmacht, Hochverrath, Großhändler), koje su već ušle i u književni i u poslovni jezik, Maretić uzima u obzir samo jedno značenje tih riječi, ali razvilo se i drugo značenje: velika sila, državna izdaja, trgovac naveliko, pa treba i ta značenja uzimati u obzir i riječi zadržati u književnom jeziku, a ne izbacivanjem takvih riječi siromašiti leksičko bogatstvo. Vrednije su takve riječi u svom novom značenju nego njihovo proglašavanje za germanizam i za izbacivanje iz književnog jezika. Treba uzeti u obzir da je uvriježenost takva značenja i njihova proširenost u dobrim pisaca jača nego što se u prvi mah čini proglašavanjem germanizama, pa ih stoga ne valja s pretjeranošću izbacivati iz jezične upotrebe i leksika uopće.

Ili, kakva smisla ima odbacivati riječ *bakljada*, kao što to Maretić čini u »Jezičnom savjetniku« čak 1924? To je dobro i široko poznata riječ za podoknicu s bakljama. Ta je riječ dođuše nastala prema njem. riječi Fackelträger, ali toliko je poznata i uvriježena da je nepotrebno zamjenjivati je kovanicom zubljarija ili lučarija, koju nitko ne poznaje i umjetno je stvorena od samoga Maretića. Kad bismo tako postupali s mnogim stranim riječima, bila bi osjet-

ljivo poremećena stabilnost i razumljivost mnogih riječi, pa bi nam leksički fond bio pun umjetno stvorenih riječi. Nikakvo »pohrvaćivanje« nije korisno ako opterećuje razumljivost u velikoj mjeri.

Pretjerano poštokavljanje, odnosno povodenje za narodnim štokavskim izgovorom vidimo u Maretićevu odobravanju riječi *apateka*, *apatekar* pored *apoteka*, *apotekar*, što je izvorna vokalizacija, samo zato što se u jednom dijelu štokavaca i tako izgovara djelovanjem asimilacije drugog vokala prema prvome. Isto tako nije potrebno odobravati prema djelomičnom štokavskom izgovoru riječi *medecina* pored pravilnog i proširenijeg *medicina*, koje je sasvim prošireno i u poslovnom i u književnom jeziku. To je već robovanje narodnom izgovoru. Po kojoj onda logici treba pretpostavljati riječi *čarovnjak*, *čarovnik* vrlo proširenoj narodnoj i književnoj riječi *čarobnjak*? Zar samo zato što je *čarobnjak* možda provincijalizam? Ili zašto je ruska pozamljenica *glup* dobra, a kajkavska riječ *bedast* nije? To je svakako posljedica shvaćanja vukovaca da je kajkavski dijalekt u podređenom položaju prema štokavskom, pa stoga nije ni prihvaćen za obradu u Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika. Osim toga Maretić nije dovoljno uzimao u obzir različite stilove književnog jezika i njegove različite funkcije.

Ali vukovci su se našli u nerješivoj situaciji i u odnosu prema neologizmima, pa tako i njihov hrvatski predvodnik Tomo Maretić piše općenito: »Šta će nam kovanice: glazba, isusovac, merstvo, redarstvo, slovnica, stožernik, tvo.nica, učionica? što će nam one, kad ostala Evropa govori: muzika, jezuit, geometrija, policija, gramatika, kardinal, fabrika, škola? A mogli bismo lako biti i bez časnika, bez povesti, bez knjižnice, bez proračuna, bez stožera, bez tvrtke, te upotrebljavati kao i drugi narodi: oficir, (h)istorija, biblioteka, budget, pol, firma.« Ne može se o tom pisati tako općenito. Svaka od tih riječi ima svoju povijest, svoju tvorbu, svoju specijalnu obojenost i upotrebu, pa njihovu opravdanost treba pojedinačno prosuđivati. Razmotrimo npr. pojedinačno riječi isusovac i jezuit; prva daje opće značenje bez obojenosti, a druga specifično s pejorativnom obojenosti, pa ih ne možemo bez štete zamjenjivati. Riječ slovnica nosi u sebi arhaično značenje, a gramatika općenito i neobilježeno značenje. Ako u jednom jeziku postoje obadvije paralelno, šteta je lišavati jezik takve specifičnosti. Pa i riječ učionica užega je značenja od riječi škola i sl. To bi bio jedan argument protiv šablonskog zamjenjivanja takvih riječi. A drugi argument nalazimo u potrebi za jezičnom stabilnosti. Kraj sve elastičnosti leksičkog fonda nije moguće i bez štete zamjenjivati velike skupine riječi, u ovom slučaju domaćih, slavenskih riječi, tudim, neslavenskim riječima, koje prosječan čitalac ne može ni razumjeti. Zamjenjivati se mogu s razlogom samo oni neologizmi koji nam ne donose sa sobom razumljivost i zatim potrebnu nijansiranost. Važan je pri tome i odnos kovanice prema njezinim izvedenicama

i prema lokalnoj određenosti. Zbog toga što Tomo Maretić nije uzimao u obzir takve elemente, dešavalo mu se da je dosta često davao pogrešne savjete. Tako npr. njegov savjet da se riječ *kazalište* općenito može zamijeniti riječju *teatar* nije naišao na prihvaćanje, osim djelomično, tj. pored opće upotrebe riječi *kazalište* može se upotrebljavati kao sinonim i riječ *teatar*. A *kazalište* je stara kajkavska riječ, poštokavljena, koju je u svom rječniku («*Dictionarium*») zabilježio već u drugoj polovini 18. stoljeća leksikograf Adam Patačić.

Slično je i s uzrečicama koje nijesu narodne, tj. ako su preuzete iz kojeg stranog jezika. Maretić ih odbacuje, npr. uzrečicu *đavo u nuždi muhe ždere* zamjenjuje narodnom uzrečicom *nužda zakon mijenja*. I ovdje treba primijetiti da takvo isključivo postupanje nije opravdano; uzrečice su često slikovite, pa ako su neke od njih široko prodrle u razgovorni jezik, nema razloga da budu izbacivane, one čak oživljuju stil, npr. *đavo u nuždi muhe ždere, to je uzvitlalo mnogo prašine* i sl.

6. — Vukovci su u ekstremnom odnosu narodnog i književnog jezika otišli najdalje u dva kapitalna djela jezične kulture. Tomo Maretić je g. 1899. objavio prvo izdanje »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« pokazujući obrazac kakav treba da bude taj novi književni jezik. Još za Maretićeva života on je doživio kritiku ni od koga manjega nego od Vatroslava Jagića, tada sveučilišnog profesora slavistike u Beču. Jagić je tu kritiku objavio u »*Archiv für slavische Philologie*« g. 1900. On je priznao mnoge vrline ove gramatike, ali stavlja knjizi i jedan osnovni prigovor, a to je što se Maretić ograničio na jezik Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića, dvojice velikih jezičnih stručnjaka, ali je ostavio po strani jezik pisaca hrvatske i srpske književnosti 19. stoljeća. Jagić postavlja pitanje tko može reći da su Vuk i Daničić postigli najviše i posljednje ciljeve modernog književnog jezika, preko kojih se dalje više ne može ići.¹

Još prije Jagićeve kritike Maretićeve »Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« napisao je i objavio »*Obzoru*« g. 1899. načelnu kritiku Gramatike prof. Antun Radić i prigovorio Maretiću što je on napisao Gramatiku mimoišavši najznačajnija djela hrvatske književnosti i oslonivši se samo na djela i jezik Vuka Karadžića i Đure Daničića. G. dr. T. Maretić »ignoruje u svojoj Gramatici ne samo hrvatsku književnost prije Vuka, nego i poslije Vuka, a piše gramatiku hrvatskoga književnoga jezika. Hrvatski književni jezik ne može biti drugo, nego jezik hrvatske književnosti, pa tko ignoruje tu književnost i jezik, kojim je pisana, ja ne razumijem, kako može pisati gramatiku hrvatskoga književnog jezika.«² Unatoč takvim, čak i oštrim

¹ Oder Wer wird es sagen dürfen, dass durch Vuk und Daničić schon die letzten und höchsten Ziele der modernen Literatursprache erreicht sind, über die man hinaus nicht gehen dürfte. (*Archiv für slavische Philologie*, XXII, 263—278, S. 267.)

² Antun Radić: »Hrvatski književni jezik«, Vienac, Zagreb, 1899, str. 456. i d.

kritikama, Maretićeva velika i mala školska gramatika službeno su prihvaćene i u daljih tridesetak godina kodificirale su normu književnog jezika i u Hrvata i u Srba. Ipak kasniji priređivači školskih gramatika, počevši od Stjepana Musulina, postepeno su približavali narodni i književni jezik proširujući izvore i na djela suvremenih hrvatskih i srpskih štokavskih pisaca.

Sličnu sudbinu doživio je i vukovski Broz-Ivekovićev »Rječnik hrvatskoga jezika« iz godine 1901, koji se pretežno oslonio na »Srpski rječnik« Vuka Stefanovića Karadžića, a to znači da se u prvom redu orijentirao na jezik narodne pripovijetke i narodnih pjesama, ali je ipak uzimao građu i iz »Hrvatskih narodnih pjesama«, iz tada još nedovršena Akademijina »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, iz Stullijeva »Rječoslozja« i iz nekih djela M. Milićevića i Petra Petrovića Njegoša. Taj je rječnik veći i bogatiji frazeologijom od Karadžićeva rječnika, ali mu je ipak osnovni nedostatak što je glavninu novije hrvatske književnosti uvelike zanemario. Stoga mu je prof. Antun Radić prigovorio već g. 1901. u svojoj recenziji u »Obzoru« da je u tom Rječniku uzalud tražio neke sasvim obične hrvatske riječi, ali ih nije našao, premda Broz-Ivekovićev rječnik ima ukupno 52.279 riječi. Vatroslav Jagić u svojoj recenziji u »Archivu für slavische Philologie« g. 1902. prigovorio je Brozu i Ivekoviću još oštrije, i to najviše stoga što su zanemarili kao izvore djela hrvatskih književnika 19. stoljeća. Tako npr. u Broz-Ivekoviću rječniku nema 150 riječi iz znamenitog djela hrvatske književnosti, Mažuranićeve »Smrti Smail-age Čengića«, a iz Šenoine pripovijetke »Prosjak Luka« sa prvih 50 strana nedostaje u rječniku više od 140 riječi. Sve se to dogodilo samo zato što su autori previše robovali narodnim izvorima, a zanemarili književne izvore. Stoga u Broz-Ivekovićevu rječniku nema nekih sasvim običnih književnih riječi, kao što su npr. *bitnost*, *časopis*, *doživljaj*, *gledište*, *izlet*, *kipar*, *naklada*, *obrtnik*, *olovka*, *radništvo*, *sporazum*, *stroj*, *ured*, *znanost*, *zvuk* i mnoge druge. Sve su to bili nedostaci vukovaca koji nisu dovoljno cijenili jezik književnika. Ali i Akademijin Rječnik nosi tragove toga nedostatka, jer su i njegovi autori i obrađivači radili po shvaćanjima vukovaca, osobito u prvom razdoblju rada na tom rječniku.

Jasno je ipak da zasluge vukovaca znatno pretežu nad njihovim slabostima. Ne mogu se uopće ni uspoređivati, ali je došlo vrijeme da se kritički razmotre.

O JEZIKU U ZAKONIMA I O ZAKONIMA JEZIKA*

Dalibor Brozović

Prošle se jeseni zbio događaj nečuven u pravnoj i lingvističkoj povijesti: u *Službenom listu SFRJ* br. 56, od 25. studenoga, izašao je prilog pod naslovom »Ispravak krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«. Na pet stranica, punih osam i pol stupaca, ispravljaju se pojedine riječi, izričaji i rečenice iz hrvatskoga izdanja Krivičnoga zakona SFRJ, objavljenoga 1976. Dano je samo veoma kratko uvodno objašnjenje: »Uspoređenjem s izvornim tekstom utvrđeno je da su se u tekstu Krivičnog zakona . . ., izdanje na hrvatskosrpskom jeziku, potkrale dolje navedene pogreške . . .« I potpis je posve kratak: »Iz Sekretarijata za zakonodavstvo Skupštine SFRJ, Beograd, 14. studenoga 1977.«

Taj ispravak pobuđuje mnoge neugodne dojmove. Prije svega, uz takav uvod i potpis čovjek se ne može oteti nelagodnomu osjećaju da »opet iz Beograda ispravljaju Hrvatima jezik«. Ipak je mnogima poznato da se jezik u hrvatskim izdanjima saveznih zakona određuje u Zagrebu, a ponekomu je poznato (meni također) i to da je inicijativa za taj ispravak zaista i došla iz Zagreba. Kada pak tako stoje stvari, postavlja se pitanje komu je i zašto bilo potrebno da se skriva iza beogradskih leđa, pa i uz rizik onako nepoželjna dojma. Slika postaje još gora kada vidimo da se uopće ne radi o nekakvim »potkralim pogreškama«, nego o stotinama jezičnih izmjena, uz dvije-tri stvarne pogreške, tiskarske i druge (ili možda pet-šest njih).¹ Čitajući taj ispravak moramo dakle zaključiti da netko u Beogradu mijenja jezik hrvatskoga izdanja pod naivnom (ili ciničnom) izlikom da se ispravljaju tobožnje pogreške. Mislim da je stvaranje takva neistinita dojma veoma ozbiljna i veoma opasna i veoma neodgovorna stvar.

Proučivši cio Ispravak, ustanovit ćemo vrlo lako da su »ispravljene« riječi i formulacije u velikoj većini primjera bile bolje nego one kojima su zamije-

---

*Ovaj je osvrt poslan uredništvu *Vjesnika* 27. srpnja o.g. Ovdje se tekst tiska bez promjene, dodane su samo bilješke.

¹ Krivični zakon ima 264 člana, a Ispravak 141 član, s time da se u prvim članovima Ispravka mijenjaju mnoge desetine članova KZJ, a u kasnijim članovima Ispravka donose se uglavnom pojedinačne izmjene. Nekoliko je primjera posve banalnih tiskarskih pogrešaka, npr. kada se »uzimljujući« ispravlja u »uzimljući« (čl. 34. Ispravka), »srodni« u »strogi« (čl. 69) »sulži« u »služi« (čl. 121), »unošenjem« u »uništenjem« (čl. 121) i sl. Takve su pogreške vrijedne pažnje samo ukoliko nisu očigledne kao »sulži« pa mogu mijenjati smisao.

Opravdane izmjene u Ispravku veoma su rijetke. Tako je u 15. čl. Ispravka zamjena riječi »značaj« riječju »značenje« u skladu sa smislom (u hrvatskome je »značaj« prvenstveno »karakter«), oblik *odmjeravanje* zaista je bolji nego *odmjerivanje* (čl. 33, 34, 40; usp. ovdje op. 10), a oblik »vanjskotrgovinski«, iako nema tradicije u hrvatskoj jezičnoj praksi, bolji je od oblika »vanjskotrgovački« kada se radi o značenju u kojem je upotrebljen u čl. 164. i 166. KZJ (čl. 96—99. Ispravka).